

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 2, (2018)
<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

GEÇ DÖNEM STOACILARININ ETİK ANLAYIŞI İLE KANT'IN DEONTOLOJİSİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Fatih ÖZTÜRK

Öğr. Gör. İnönü Üniv. Yabancı Diller Yüksekokulu
fatih.ozturk@inonu.edu.tr

ÖZET

Stoa Felsefesi Helenistik dönem felsefesinin Epikürosçuluk ve Septisizm ile birlikte üç okulundan birisidir. Stoacılar felsefeyi fizik, metafizik ve etik olmak üzere kategorilere ayırmış ve bilhassa etik anlayışları ile ön plana çıkmışlardır. Devraldıkları etik anlamındaki bilgi birikimini teoriden pratiğe dökmüşler ve günlük hayata dair uygulamalar ve öğretiler çerçevesinde fikir beyan etmişlerdir. Immanuel Kant, Aydınlanma dönemi filozofudur ve kendisinden sonraki felsefi düşünceyi büyük ölçüde etkilemiş olmasıyla ayrıca kayda değerdir. Felsefenin neredeyse her alanıyla ilgilenmiş ve özgün eserler vermiştir. Bu çalışmada, Stoacı filozofların etik anlayışları ile Kant'ın ahlak felsefesini ödev ve özgürlük temelinde karşılaştırarak aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaya çalışacağız. İddiamız odur ki Kant ahlak felsefesi Stoa ahlak felsefesinden hatırı sayılır bir etki taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Stoacılar, Immanuel Kant, Etik, İrade Özgürlüğü

THE COMPARISON OF THE ETHICS OF LATE STOICS AND KANTIAN DEONTOLOGY

ABSTRACT

Stoic Philosophy is one of the three schools of the Hellenistic period philosophy, together with Epicureanism and Scepticism. Stoics distinguish the philosophy as physics, metaphysics and ethics, and has come to the forefront with their ethical notions. They practiced the knowledge of ethics they inherited in theoretical terms and expressed their opinions in the context of practices and teachings on daily life. Immanuel Kant is a philosopher of the Enlightenment period, and is also worth noting as he greatly influenced his subsequent philosophical thinking. He was interested in almost every field of philosophy and wrote original works. Regarding our study, his moral philosophy is also important. Because, in this study, we will try to show the similarities and differences between the ethics of Stoic philosophers and the moral philosophy of Kant on the basis of duties and freedom. Therefore, it could be argued that Kant was influenced by the Stoic moral philosophy significantly.

Keywords: Stoics, Immanuel Kant, Ethics, Freedom of Will

GİRİŞ

Stoa Felsefesi Helenistik dönem felsefesinin Epikuroşçuluk ve Septisizm ile birlikte üç okulundan birisidir. Kıbrıslı Zenon tarafından kurulan okul genellikle Erken, Orta ve Geç dönem olmak üzere üçe ayrılır. Kleanthes, Krizuppos, Poseidonos, Panaeitus gibi Erken ve Orta dönem filozoflarını oluştururlar. Cicero, Seneca, Epiktetos ve Marcus Aurelius gibi Roma döneminde yaşamış filozoflar ise Geç dönem Stoa felsefesinin önemli figürleri olarak bilinir. Bu yüzden bu son döneme Roma Stoası adı da verilmektedir. Stoacılar felsefeyi fizik, metafizik ve etik olmak üzere kategorilere ayırmış ve bilhassa etik anlayışları ile ön plana çıkmışlardır. Devraldıkları etik anlamındaki bilgi birikimini teoriden pratiğe dökmüşler ve günlük hayata dair uygulamalar ve öğretiler çerçevesinde fikir beyan etmişlerdir. Immanuel Kant Aydınlanma dönemi filozofudur ve kendisinden sonraki felsefi düşünceyi büyük ölçüde etkilemiş olmasıyla önemlidir ama aynı zamanda kendinden önceki felsefelerden etkilendiği de bir gerçektir. Kant felsefesinin ilk göze çarpan tarafı belki de sıkı sistematiğidir. Felsefenin neredeyse her alanıyla ilgilenmiş ve özgün eserler vermiştir. Çalışmamız itibarıyla, onun ahlak felsefesi ayrıca önemlidir çünkü bu çalışmada, Stoacı filozofların etik anlayışları ile Kant'ın ahlak felsefesini ödev ve özgürlük temelinde karşılaştırarak aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaya çalışacağız.

Stoacı filozoflar etik anlayışları bakımından Sokratesçi kabul edilebilirler. Sokrates'in erdemi temele alan bakış açısı Stoacı filozoflar arasında da itibar görmüş hatta daha kıymetli bir pozisyon elde etmiştir. Bu pozisyon, erdemi yalnızca önemli olmaktan çıkarıp tek başına yeter değer olarak görmeye varan bir bakış açısına evrilmiştir. Sokrates, erdemi bilgiye eşitlemiş olması itibarıyla de Stoacıların dikkatini çekmiştir; onlar da bilgi ile erdem arasında güçlü bir bağın olduğunu öne sürerek bilgeliği erdeme ulaşmanın yolu olarak tarif etmiş ve yüceltmişlerdir. Ödevi yerine getirmek doğaya uygun yaşayan bireyin birinci dereceden sorumluluğu ve yükümlülüğüdür. Kant'a göre de birey her insanda varolan evrensel ahlak yasasının buyruklarını yerine getirmelidir. Bu buyrukları yerine getirip getirmeme bireyin özgür iradesiyle tercih edebileceği bir şeydir ancak buyruk veya imperatif 'yapmalısın' şeklinde her bireyde var olduğu için evrensellik içerir. Fenomenal manada determinizme tabi olan insan numenal anlamda, Kant'a göre, özgürdür çünkü insan özgür olmasaydı ahlaki tercihten söz etmek imkânsız olacaktı. Nitekim özgür olmayan bir iradenin seçiminden bahsetmek mümkün olmayacağı için bu kişinin davranışının da ahlaka konu olması mümkün değildir. Bir başka deyişle, Kant, bireyi hem determinist yasalara tabi hem de seçimlerde bulunan özgür biri olarak görmüştür. Geç dönem Stoa felsefesinin önemli temsilcilerinden biri olan Epiktetos'un pratik üzerinde yoğunlaşan anlayışında da, örneğin, determinizm ve özgürlük aynı anda bulunur. Epiktetos'a göre dışı doğru bir determinizm söz konusu iken insanın içine doğru yönelen bir özgürlükten söz etmek gerekir. İnsan kendi dışındaki şeylere determinist anlamda bağlı iken kendi içine yönelenlere dair böyle bir teslimiyeti yoktur; aksine seçimleri ile varlığını gerçekleştirir. Stoacılar ve Kant bir taraftan determinist bir taraftan da özgürlüğe vurgu yapan etik anlayışlarında 'ödev' kavramını merkeze alma yoluna giderek bütünlüklü bir etik yaklaşımı geliştirmişlerdir. Bu yönüyle onların ahlak anlayışlarının karşılaştırılması ve Kant'a etkilerinin tespit edilmesi önemlidir.

DETERMINİZM VE ÖZGÜRLÜK

Genel anlamda felsefe tarihinde özel anlamda da ahlak felsefesi tarihinde determinizm ile özgürlük kavramları çokça tartışılmıştır. Antik çağdan başlamak üzere filozoflar insanın evrende determinist kurallara tabi olup olmadığını sorgulamışlar ve bu durumda bireyin özgürlüğünün mümkün olup olmadığını, mümkünse determinizmin neresinde durduğunu ele almışlardır. Stoacı filozoflar bilhassa Epiktetos determinizm ve özgürlüğü bir arada mümkün görmesiyle dikkat

çekicidir. Stoacılar panteist Tanrı anlayışına sahiptirler ve onlara göre doğa, Tanrı, Tanrısal akıl veya logos ve insan birdir. Tanrı, evrenin dışında bir varlık olmayıp evrenin ta kendisidir. Doğaya içkin olan Tanrı, doğada aynı zamanda Tanrısal akıl olarak da vardır. İnsan da bu Tanrısal akıldan pay almaktadır. Doğa ve insan mevcut logos ile yönetilmektedir çünkü doğanın yasaları bu çerçevede işlemektedir.

Stoacı anlayışta, her insan mutlu olmak istediği için mutluluğa doğru yönelir. Bu yönelimin hedefine ulaşması için doğru bir metot kullanması gerekir. O metot da kısaca doğaya uygun yaşamaktır. Logos'tan pay alan doğa ve insan uyumlu bir şekilde yaşadığında mutluluk elde edilir. Bu noktada şöyle bir soru akla gelmektedir: Determinist veya kaderci bir doğa anlayışına sahip olan Stoacılara, bilhassa Epiktetos'a göre, insan doğaya uygun yaşamayı seçebilir mi? Kısacası böyle bir seçimde bulunabilir mi? Epiktetos'a göre insan böylesi bir seçimde bulunabilir çünkü her birey aynı zamanda hem özgürdür hem de kendisinin hiçbir müdahalesinin bulunmadığı bir kadere ya da determinist işleyişe tabidir. Buradan hareketle, Epiktetos açısından, "özgürlük dışarıya, dünyaya doğru değil, içeriye, ruha doğru gelişir" (Arslan, 2012, s. 210) diyebiliriz. İnsan kendisi dışındaki şeylere tabidir, onları değiştiremez ancak kendisine müdahale edebilir. "Epiktetos için iç özgürlük ve akla boyun eğme daha önemlidir. Bu bağlamda, insan, gücünün yetmediği şeyleri değiştirme yoluna gitmemeli, kendisine yönelmeli ve özgürlüğün temelini kendi içinde olduğunun farkına varmalıdır". (Önal, 2012: 134).

Epiktetos'a göre, ahlak alanının dışında olup biten olaylar ya da varlıklar için iyi-kötü kavram çifti ifade edilecek ya da değerlendirilecek hiçbir şey yoktur. Ahlak alanına ilişkin ne varsa hepsi benim kontrolüm altındadır.... Bize sunulmuş olan sağlık ve zenginliği elde tutmaya gayret etmek elimizdedir; ama bunları elde etmek bizim elimizde değildir. Örneğin, insanın yaşamı kendisine ait olmayıp, Tanrı'ya aittir. Erdemli insan 'dış dünyada sahip olduğu, kendisine bağlı bulunmayan, elinde olmayan şeyler için, onları kaybettiğini' söylemez; 'onu geri verdim', der. Çünkü onun ahlak anlayışının temelinde özgür irade bulunur (Önal, 2007: 526).

Kant tarafına bakacak olursak, Kant'ın bütün felsefe sisteminde yapmış olduğu temel fenomenal ve numenal âlem ayrımı burada da dikkatten kaçmaması gereken bir özellik olarak karşımızda durmaktadır. Gerçekten de Kant duyu görüleri olarak insana verili olan alemleri fenomenal, fenomenlerin tezahür olarak kendinden çıktıkları ama bizim bilemeyeceğimiz alemleri de numenal olarak belirlemektedir. Fenomenal alanın determinist işleyişe tabi olduğunu öne süren Kant numenal anlamda insanın özgür olduğunu ifade eder. "Şüphelilik *Saf Aklın Eleştirisi*'nin son sözüdür; ama Kantçılığın son sözü değildir" (Weber, 1998, s. 322). Şöyle ki; Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde aklın sınırlarını çizerek özgürlüğün/determinizmin veya nedenselliğin saf akıl çerçevesinde aynı ölçüde kanıtlanabildiği için antinomiler kapsamında yer aldığını belirtir. Nitekim Kant üçüncü antinomisinde hem nedenselliğin hem de özgürlüğün ispat edilebileceğini belirterek saf aklın bu noktada diğer üç antinomiyle birlikte çatışmaya düştüğünü anlatır. Ne var ki, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* ve *Pratik Aklın Kritisizmi*'nde temellendirdiği ahlak yasası ile özgürlüğe kapı açar ve ahlakın olabilmesini özgürlüğe bağlar. Ahlak var olduğuna göre insanın iradesinin olması da zorunludur; irade ise ahlak yasasının buyruklarına uymayı seçme veya seçmemeyi anlatır. Alfred Weber'in ifadesiyle, Kant'a göre "Melekelerimizin başında ve eşyanın en yukarısında bulunan akıl değil, iradedir: Kant felsefesinin hakim düşüncesi budur ve akıl, önüne geçilmez antinomilere çarparak bizi şüphe içine attığı halde, irade inancın müttefiki, ahlaki ve dini itikatlarımızın anası ve – şu halde—tabi vasisidir" (Weber, 1998, s. 322). Fenomenal âlem ise fizik âlemdir yani insanın fiilleri zamanda ve mekânda meydana gelmek bakımından 'belirli'dir ancak birey, iradesiyle özgür

seçimlerde bulunabildiği ahlaki alanda özgürdür. Dolayısıyla, insan, ahlaki seçimleriyle özgür iken fenomenal alemin nedenselliği bağlamında determinizmin işleyişine tabidir.

Tanrı'nın olaylar üzerinde tümel bir etkisinin olduğuna dair Stoacı kabul Stoacıların özgürlük anlayışında nasıl bir rol oynar? İfade ettiğimiz gibi, Stoacılar genel olarak panteist bir yaklaşım benimserler ve felsefi tutumlarında aşkın bir unsur mevcut bulundurulur. Bu tutumun getirdiği determinist ve kaderci anlayış ilk bakışta özgürlük kavramını baltalar nitelikte gözükebilir. Fakat Tanrı'nın tümel müdahalesiyle bireyin tikel davranışı arasında kurulan denge bireye özgürlük alanı açar. İnsana, mesela, koşma kabiliyeti veren Tanrı'dır ama koşma isteğinde bulunan ve istemediği zaman koşmayan bireyin kendisidir. Kant, özgürlüğün kaynağını insanın kendisinde bulur. Öznenen ziyade nesnel öznel Kant'ın otonom birey vurgusunun özünü oluşturur. Öznel farklıdır fakat her öznenen a priori biçimde var olan aynı özneliktir; bir başka deyişle nesnel özneliktir. Ahlak yasası da özgürlüğün zorunluluğu da buradan çıkar. Aksinin düşünülmesi Kant'a göre mümkün değildir. Yani fenomenal bir çıkarımla ahlaka veya özgürlüğe ulaşmak fenomenal âlemin kesin ve genel geçer kaide oluşturması dolayısıyla imkân dâhilinde değildir. Oysaki ahlak yasasının zorunlu, kategorik ve bireyde, herkeste olduğu gibi, olması gerekir. Dahası özgür olmak bunun postulatıdır. Stoacılarla Kant bu noktada, yani özgürlüğün kaynağı ve işleyiş anlayışlarında ayrılırlar. Kant Tanrı tarafından verilen bir özgürlüğe göz kırpsa da onun temelini nesnel öznelikte a priori olarak bulur. Otonom birey kendi yasasını kendisi oluşturan ve onlara göre eyleyen demektir. Öyle ki İngilizce *autonomous* kelimesi etimolojik olarak Yunanca (*autonomia*) *auto* (kendi) ve *nomos* (yasa) kavramlarının birleşiminden doğmuş bir kelime olup birçok Batı dilinde olduğu gibi Türkçede de bu kapsamı içeren bir tanım sergilemektedir. Kendi yasalarını hem oluşturan hem de uygulayan birey tümel ve tikel anlamda merkez ve biricik konumda yer alır. Stoacılar da özgürlük tikel alanda mümkün iken Kant bunu daha geniş perspektiften ele alarak nesnel özneliği ön plana çıkarır. Bu anlamda, Epiktetos'un insanı sahnede rolünü oynayan birey olarak görmesi Kant tarafından kabul edilebilir değildir. Kant'ın bireyi belirleyici ve uygulayıcı iken Epiktetos'un bireyi kabul edici ve itaat edici yönleriyle varlık gösterir. Fakat bu itaatin güçlü bir irade ile gerçekleşmesi ve determinizm ve kadere karşı gelme değil gönüllü olarak, iradesini zorlayarak tabi olması onun özgürlüğü olarak görülmesi halinde Kant ile bir paralellikten bahsetmek mümkündür.

Stoacılar, özellikle Epiktetos, ve Kant'ın determinizm ve özgürlüğü bir arada mümkün gördüklerini söyleyebiliriz. Epiktetos, insanın kendi dışındaki şeyleri nasıl geliyorsa öyle kabul etmeleri gerektiğini belirtmiş ve bu alana müdahalenin imkânsızlığını gerekçe göstererek insanın bu kabulü onaylamasını istemiştir. Müdahale edilebilecek alan olarak insanın kendisini işaret ederek de özgürlüğün mevcut olduğu tek alanı belirlemiştir. Kant ise insanın fenomen ve numen âlemlerinde aynı alanda bulunduğunu, fenomenal alemin yasalarını değiştirme gücünün olmadığını öne sürmüş ancak numenal anlamda ahlak yasasının her bireyde olduğu gerekçesinden hareketle özgürlüğü ahlakın mevcudiyetinin ön koşulu haline getirmiştir.

ÖDEV AHLAKI

'Ödev ahlakı' terimi genellikle Kant'a atfedilmektedir. Kant, felsefi sisteminde ahlakı ya da pratik akıl zirveye yerleştirir. İnsanlarda akıl tektir ama onun eşya veya evrenle münasebeti iki türdür. Bunlardan birincisi teorik ikincisi de pratik akıldır. Teorik veya saf akıl görümlerinin a priori formları olan zaman ve mekân sayesinde duyu vasıtasıyla elde edilen görümlerinin zihinde yine a priori olarak var olan kategorilerin altına yerleştirilerek anlamlandırılması ve bilgi haline dönüştürülmesi işlevini görür. Bu süreçte, zaman iç görünümün formu olurken mekân da dış görünümün formu şeklinde mevcuttur. Bilginin oluşumu, böylece, görü, muhayyile ve müdrike olmak üzere üç katmanlı bir süreç

sonucu mümkündür. Pratik akıl görüden kaynaklanıp nesne üretmez; aksine nesnelerin kaynağı olur ve kategorilerini duyuşal görünün verilerine uygulamak yerine ahlaki tercihlerle meşgul olur (Cevizci, 2011, s. 733). Aynı zamanda, pratik akıl ifadesi Kant tarafından genellikle 'irade' kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* kitabında kendi başına biricik iyi olan tek şeyin 'iyi irade veya niyet' olduğunu ifade eder (Kant, 2002: 8). İyi irade veya niyet koşulsuz olmasının yanı sıra en yüksek iyidir. İyi niyetin kendisi ödev ve sorumluluklarının farkında olup pratik aklın buyruklarına tabi olarak ödevi ödev olduğu için yapan niyet veya iradedir. Kant'ın ödevde uygun eylem ile ödevden kaynaklanan eylem arasında yaptığı ayrım onu özgün kılmaktadır. Zira, kendisinden önceki etik anlayışları mutluluk (eudamonia) veya yararçı (utilitarianist) eksenlerde yoğunlaşmıştı; o ise deontolojik tutumu benimsemişti. Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi Antik Çağ filozofları mutluluğu amaçlayan insanın bu hedefine ahlaklı olmayı bir araç olarak koydukları bilinmektedir. Kant hem yararçıları hem de mutluluğu insanın nihai hedefi olarak gören *eudamonia*'cıları reddederek ahlak yasasının kendisini bir amaç olarak görmüş ve ahlakın amacının ne sadece mutluluk ne de haz elde etmek olduğunu öne sürmüştür. Stoacı filozoflar ile Kant arasında bu noktada hem büyük benzerlikler hem de farklılıklar olduğunu görürüz. Çünkü, Stoacılar hem insanın amacının mutluluk olduğunu hem de erdemli bir eylemde bulunmanın hazzının bizzat o eylemde bulunmak olduğunu belirtmişlerdir. Kant ise mutluluğu bir amaç değil ama sonuçta ulaşılan bir ödül olarak görülebileceğini savunmuştur. Adeta ödül umulan bir şeydir ancak asıl hareket ettirici neden değildir. İnsan ödevini yerine getirdiğinde umulan mutlu olmasıdır ama payına mutluluk da sıkıntı ve hüzün de düşebilir. Yani ödevde uygun davranmak mutluluğu garanti etmez.

Cicero, Seneca, Epiktetos ve Marcus Aurelius gibi özellikle Romalı Stoa felsefesi filozofları felsefi çalışmalarının merkezine pratik etiği almış ve bu etik anlayışlarını genellikle erdemın refakatinde bir mutluluk arayışı ve edinimi olarak görmüşlerdir. Çünkü bu dönemde, yani Helenistik Roma döneminde, yeni arayış ve kabuller söz konusuydu:

Bu dönemi yeni kılan olayların birincisi, site devletlerinin yıkılarak yerine imparatorlukların kurulmasıydı. Bu yüzden birey eski değerini ve özgürlüğünü kaybetmiş ve siyasetine hükmedemediği, gidişatını değiştiremediği bir büyük devletle karşı karşıya kalmış ve ister istemez yalnızlaşmıştı. İkinci olarak, yine bu yeni durumun bir yansıması olan, devletin resmi uygulamaları dışında insanlara yol gösterecek otorite ve kurumların yıkılması ya da güçlerini kaybetmesidir. Bu durum, insanları hayatın anlamını ve mutluluğu elde etme yollarını bulmak için bireysel kurtuluş reçeteleri aramaya yöneltmiştir (Önal, 2015: 20).

Zaman zaman sürecin neticeden daha kıymetli olduğunu iddia etmeleri onların yararçı bir bakış açısına sahip olmadıklarını anlatır. Bir başka ifadeyle, sonuca ulaşmak elbette önemlidir ancak daha önemlisi belirlenen hedefe doğru yol almaktır. Böylece erdemli olup olmamanın ölçütü bireyin edimlerinin sonuçlarına değil bizatihi kendisine odaklanmış gözükür. R. W. Sharples'in ifade ettiği gibi, Stoacılar göre, "amaç doğayla uyumlu şeyleri elde etmek değil onları elde etmeye çalışmaktır" ya da "hedefi on ikiden vurmak değil on ikiden vurmaya çalışmak önemlidir (s. 103-104). İşte onların mutluluğu bu niyetle eylemiş olmalarından gelir. Onlara göre, insan için neticeye doğru yol alma gayreti ve iradesi, neticenin elde edilmesinden hem daha kıymetli hem daha övgüye değerdir: "Ne yani, bütün atlar çok mu hızlı koşar ya da bütün köpekler kokuyu hemen mi alır? E o zaman doğuştan yetenekli değilim diye pes mi edeyim? Tanrı aşkına. Epiktetos Sokrates'ten daha iyi olmayacaktır; ama çok kötü değilsem o da yeter" (Epictetus, 2014, s. 9).

Probleme yaklaşım tarzı itibarıyla Epiktetos'un eylemin sonucuna dair bir vurgusu olmadığını söylemek mümkündür. Ne var ki, buradan Stoacıların mutluluk hedefli erdem telkininin olmadığını

çıkarmak yanlıştır. Mutluluğu elde etme gayesi her koşulda nihai hedeftir ancak hedefin realizasyonu ile eylemin realizasyonu arasında muhakkak bir doğru orantı yoktur. Bulunulan eylem sonuca erişse de erişmese de mutluluk yine de elde edilecektir. Mutluluğa götüren yol süreç veya sonuç olabilir; ama menzil aynıdır. Örneğin öğretisini insanın irade sahibi bir varlık olduğu anlayışına dayandıran Seneca (Elmalı, 2015, s. 350) *Mutlu Yaşam Üzerine* adlı yazısına “bütün insanların dileği mutlu yaşamaktır” (Seneca, 2008, s. 85) diye başlar ve yazdıklarının bu yolda yardımcı olacaklarını ima eder. Yani mutlu olmak doğaya uygun yaşamayı istediğimizde ve bunu eyleme döktüğümüzde elde edeceğimiz bir sonuçtur. Bu, mutlu olmak için yeterlidir. Başarı ya da fayda elde edilsin ya da edilmesin fark etmez. Ben yine de doğaya uygun yaşadığım için mutlu olacağım. İşte bu noktada Kant’inkine benzer sonuçtan bağımsız bir ahlaki eylemden bahsedebiliriz. Özetlemek gerekirse, Stoacılar için mutluluk erdemli yaşamın gayesidir ve ancak bilgelikle beslenen bir erdem edinimi insanı mutluluğa götürür fakat klasik anlamda başarıya götürmeyebilir. Zaten bunlarda başarı bir olay ya da eylemin bilindik bir amaca yönelik umulan sonucu değil bizzat eylemin yapılıyor olmasıdır. İnsanı mutlu kılan da varlık âleminde salt başarı için şart koşulan sonuca ulaşmak değil doğaya uygun yaşamak için irade gösterip eylemektir. Yani aynen Kant ahlakında olduğu gibi sonuçtan bağımsız olarak sürecin kendisi kıymetlidir. Tek fark şudur: Kant ahlakında ben ödevimi yaptığımda payıma mutluluk da düşebilir mutsuzluk da, ancak Stoacı ahlak anlayışında sonuçta ben hep mutluluk bulurum çünkü eylemim doğaya uygun olduğu için ve ben bu zorunluluğa zor da olsa uyduğum için, irademi bu yolda kullandığım için mutlu olurum.

Kant için eylemin insanı mutluluğa götürdüğü sürece ahlaki sayılabileceği düşüncesi Stoacılar da olduğu gibi geçersizdir. Pekâlâ, bazı eylemlerimiz bizi mutluluğa götürmeyebilir. Bu durumda, yani mutluluğa erişemediğimizde eylemimizi ahlaki sayıp saymama konusunda hangi ölçüyü temel almamız gerekir? Bu sorunun cevabı Stoacılar ile Kant’ın bu hususta farklı yollara ayrılmalarının önemli bir noktası olarak kabul edilebilir. Stoacılar kısaca bilge insanın erdemli, erdemli insanın mutlu olduğunu söyler ve sonuçların değil erdemli davranışların insanı mutluluğa götürdüğünü kabul ederler. Haliyle onlar için ölçü davranışın erdemli olup olmadığı ile ilgilidir ve daha önce de belirtildiği gibi eylemde bulunmanın kendisinin verdiği haz da insanı mutlu olmaya götürebilir ve götürmelidir. Kant için bu sorunun cevabı eylemin evrensel ahlak yasasına uyup uymadığına bakarak bulunabilir. Fakat herhangi bir eylem insanı mutluluğa götürdüğü için değil, ahlak yasasına uyduğu için kendi başına iyi bir şeydir; çünkü mutluluk eksensiz buyruklar hipotetiktir yani şartlıdır (Kant, 2002: 41). Stoacılar ile Kant arasında bu noktada bir ayrışma görürüz. Bir taraf ahlaki mutluluk için bir araç olarak görürken, öbür taraf ahlakın veya ahlak yasasının kendisini bir amaç olarak görmektedir ve bu anlamdaki moralite Kant’a göre hipotetik değil kategoriktir.

Buna rağmen, mutluluğun Kant etiğinde tamamen yok sayıldığını düşünmek hatalıdır. Çünkü onun etiğinin zirve noktasını mutluluk ve ahlaklılığın bir arada bulunduğu ‘en yüksek iyi’ idesi oluşturur (Çilingir, 2015, s. 345). Kant’a göre bu dünyada veya ölümden sonraki hayatta ulaşılması hedeflenen mutluluk *eudamoni*st bakış açısından kurtulamaz. Dolayısıyla ahlaklılık “bundan böyle doğa veya toplum düzeninde, Tanrı iradesinde, mutluluk arzusunda veya ahlaki duyguda aranmaz” (Çilingir, 2015, s. 347). Dahası, ahlak olması gerekeni arar olanı değil. Ahlaklılık ile mutluluk birbirine karşıt değildir; sadece ahlak yasası mesele olduğunda insan her türlü mutluluktan vazgeçebilmelidir. İkisinin bir arada bulunması da en yüksek iyi idesinin sağlanması demektir. Bu bağlamda, Kant mutluluğu yadsımadığı gibi Stoacıların aksine onu nihai amaç konumuna da yerleştirmemiştir.

Kant’a göre hazzı doyumak insanı mutlu edebilir ama hazzı tatmin etmeye yönelik her davranış her zaman ahlaki olmayabilir. Bu tarz bir doyum insanı ahlaklı kılmaz. O, buyrukları, hipotetik ve kategorik olmak üzere ikiye ayırır. Hipotetik buyruklar koşulludur. Örneğin, bir tüccar dürüst olduğu

takdirde daha fazla mal satıp kâr edeceğini düşünüyorsa bu eylemi hipotetiktir. İkinci tür buyruklar ahlak yasasının buyruklardır; onlar koşulsuz olarak ‘yapmalısın’ der ve kendileri araç değil amaç olurlar. Böylece bireyin davranışlarının ahlaki olup olmadığı bahsi geçen davranışın veya eylemin evrensel ahlak yasasına uyup uymadığı ile değil evrensel ahlak yasasından kaynaklanıp kaynaklanmadığı ile ölçülmüş olur. ‘Yaparsan iyi olur’ yerine ‘yapmalısın çünkü doğru olan budur’ şeklindeki bir izah Kant’ın etik anlayışının temelinde yer almaktadır. Yani sonunda mutsuzluk olsa bile ödev bellediğin bir eylemi yapmalısın Kant’a göre. Stoacılar da hemen hemen aynı şeyi söyleseler de şu fark önemlidir; onlara göre zaten doğaya uygun yaşama iradesi göstermek bizi mutlu kılar ayrıca mutluluk bir sonuca bağlı değildir. İşte bu ince çizgi onların ayrıldığı noktadır.

Bahsedilen *ödev* ahlakı ile Geç Dönem Stoa temsilcilerinin öne sürdüğü *görev* ahlakı kıyaslamasını yapmamız bize bu konuda yardımcı olabilir. Örneğin Aurelius’a göre bir kişiye hangi görev verildiyse o görevi yerine getirmesi gerekir. Asker olma görevi verildiyse kişi bu görevi sorgulamadan yerine getirmelidir. Tartışmaya açık değildir bu. Görevin gerektirdiklerini yapmak bireyi ‘belirleyici’ rolde görmemek demektir. Modern felsefenin ‘ben’ vurgusu Kant’a bu anlamda ilham verir ve aynı zamanda ondan ilham alır (Güneş, Kant ve Alman İdealizmi, 2015, s. 370). Kant bu Stoacı kabulün karşısında tavır alarak bireyin belirleyiciliğinden hareketle itaati ancak ve ancak nesnel öznelliğin belirlediği alanda kategorik olarak zorunlu tutar. Dolayısıyla, ödev ahlakı ile görev ahlakı arasında bu kapsamda temel farklılıklar söz konusudur. Ancak Stoacılar itaati yine kendilerine yönelik bir irade üzerine kurdukları için, yani başkasına değil kendi iradelerine itaat ettikleri, kendi iç dünyalarında doğaya uyma konusunda varolan karşı çıkışa direndikleri için başka birine itaat değildir. Bu yüzden burada da bir nesnel öznellik vardır, diyebiliriz.

Doğa yasaları olan fizik yasaları deterministtir ve olduğu şeklin dışında olamaz. Dahası bu durumun hem istisnası yoktur hem de bireyin bu yasaların mevcut halinde olup olmaması ile ilgili herhangi bir tasarrufu yoktur. Evrensel ahlak yasası da doğa yasaları gibi her zaman her daim geçerlidir ancak her birey tarafından uyulmak zorunda değildir. Elbette ki evrensel ahlak yasasına tabi olup onun buyruklarını yerine getirmekle insan ahlaklı olduğunu gösterir ancak ‘yapmalısın’ buyruğuna uymamayı tercih edebilme imkânının bireyde var olması aynı zamanda bireyin özgür olduğunu gösterir. Kant’a göre, ahlakın varlığını inkâr edemeyiz; bu durumda özgürlüğü de inkâr edemeyiz aksi takdirde ahlaklı olup olmama gibi bir durum söz konusu olmazdı. İnsan seçebildiği için özgür, özgür olduğu için ahlaklı olur veya olmaz. Ayrıca, Stoacılar farklı olmak üzere Kant ne eylemin sonucunu ne de eylemin kendisini kendi başına ‘iyi’ olarak kabul eder; ona göre biricik ‘iyi’ ‘iyi niyet’tir. İyi niyet çerçevesinde başlanılan ve evrensel ahlak yasasından kaynaklanan her eylem ahlakidir ve Kant’a göre insanın peşinden gitmesi gereken yasa budur.

SONUÇ

Bu çalışmada, Stoacılığın son dönemini temsil eden Roma Stoası mensupları Cicero, Seneca ve Epiktetos’un etik anlayışları ile Aydınlanma döneminin en büyük temsilcisi Immanuel Kant’ın evrensel ahlak yasası yaklaşımını determinizm, özgürlük ve ödev ahlakı bağlamlarında ele alıp değerlendirdik. Özellikle Epiktetos ve Kant’ın determinizm ve özgürlüğü aynı anda mümkün görmeleri onları bir araya getirirken, Epiktetos determinizmi bireyin dışındaki olayların işleyişine, özgürlüğü bireyin kendi içindeki işleyişe özgü olduğunu öne sürmüş Kant ise bireyin fenomenal anlamda determinizme tabi, ahlaki tercihlerde bulunabilme anlamında özgürlüğe sahip olduğunu ifade etmiştir. Bir başka deyişle iki filozof da farklı açıklamalarla determinizmi ve özgürlüğü bir araya getirebilmişlerdir. Bu nokta iki filozofun temelde uyuştukları husus olarak göze çarpmaktadır.

Diğer taraftan, Stoacılar bilgeliğe sahip insanın erdemli olacağını ve böylece mutluluğa erişeceğini öne sürerek ahlaklı olmayı araç konumuna yerleştirmişler ve mutluluğu nihai hedef olarak algılamalarına rağmen Kant ancak ve ancak yasadan, evrensel ahlak yasasından kaynaklanan eylemin ahlaki olabileceğini öne sürmüş ve ahlaki eylemde bulunmayı araç olarak görmemiştir. Ona göre, bulunulan her eylem mutluluk getirmek zorunda değildir; kayda değer olan şey bireyin evrensel ahlak yasasının kategorik buyruklarına uymasındır. Mesele ahlakiliğin de ötesinde akli bir ahlakiliktir. Bu noktalarda Stoacı etik anlayışı ile Kant'ın etik anlayışının hem benzerlik hem de farklılıklar taşıdığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Nihai noktada, determinist ve özgürlükçü bakış açılarını bir arada barındıran iki filozoftan, Epiktetos hedef olarak mutluluğu işaret ederken Kant evrensel ahlak yasasından kaynaklanan eyleme işaret etmiş ve ahlaki davranışı mutluluğa ulaşmanın bir aracı olarak görmeyerek etik tarihinde çığır açan bir anlayış sergilemiştir. Şayet bu iki ahlak anlayışı bir sistem bütünlüğü içinde işlenebilir ise çağdaş ahlak uygulamaları için bir modele dönüştürülebilir.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2012). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Cevizci, A. (2011). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çilingir, L. (2015). Kant'ta Mutluluk - Ahlaklılık İlişkisi. In A. E. Bayram Ali Çetinkaya (Ed.), *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni: Yeniçağ Düşüncesi* (Vol. 3, pp. 345-368). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Elmalı, O. (2015). Helenistik Felsefe ve Roma Felsefesi / Ahlak Felsefesi: Stoacılık. In C. T. Bayram Ali Çetinkaya (Ed.), *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni: Antikçağ Yunan & Ortaçağ Felsefesi* (Vol. 2, pp. 333-355). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Epictetus. (2014). *Discourses, Fragments, Handbook*. (R. Hard, Trans.) Oxford: Oxford University Press.
- Güneç, M. (2015). Kant ve Alman Aydınlanması. In A. E. Bayram Ali Çetinkaya (Ed.), *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni: Yeniçağ Düşüncesi* (Vol. 3, pp. 325-344). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Güneç, M. (2015). Kant ve Alman İdealizmi. In A. E. Bayram Ali Çetinkaya (Ed.), *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni* (Vol. 3, pp. 369-390). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kant, Immanuel. (2002). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (Çev. İonna Kuçuradi). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu yayınları.
- Önal, Mehmet. (2007). Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 5. (Ed. Cevizci, Ahmet). Ankara: Ebabel Yayınları.
- Önal, M. (2012). Kötülük Problemine Epiktetos'un Mutluluk Öğretisiyle Bakmak. *Felsefe Dünyası* (56), 126-146.
- Önal, Mehmet. (2015). Epiktetos'un Mutluluk Öğretisi: Nasıl Mutlu Olabilirim?. Malatya: Bilsam Yayınları.
- Seneca. (2008). *Dialogues and Essays*. (J. Davie, Trans.) Oxford: Oxford University Press.
- Sharples, R. W. (2003). *Stoics, Epicureans and Sceptics: An Introduction to Hellenistic Philosophy*. Routledge Publishing.
- Weber, A. (1998). *Felsefe Tarihi*. (Çev. H. V. Eralp) İstanbul: Sosyal Yayınları.